

З ПОЛЯ ФОЛЬКЛОРУ Й ЕТНОГРАФІЇ

Повстанські пісні з голосу Софії Парпан із села Долиняни Рогатинського району Івано-Франківської області

Юрій ПУКІВСЬКИЙ

Повстанський фольклор досі залишається одним із найменш вивчених пластів української народної пісенної творчості. Щодо цього були зрозумілі причини. Уже за період незалежної України дослідникам удалося акумулювати чимало зразків цього фольклорного пласту. Один том відомої серії "Літопису УПА" повністю був присвячений пісенній традиції українських повстанців. У ньому подано значну кількість народних і авторських пісенних творів¹. Серед праць такого характеру найвагомішим, без сумніву, є фундаментальне дослідження Г. Дем'яна "Українські повстанські пісні 1940–2000-х років (історико-фольклористичне дослідження)", яке побачило світ у 2003 р.² Проте на цьому студії фольклору національно-визвольної боротьби ще далеко не вичерпані, що більше вони актуалізуються завданнями сучасної фольклористики – зосередження дослідницької уваги на регіональному рівні, з'ясування локальної специфіки усної народної творчості як необхідної складової для формування цілісної концепції загальнонаціональної культури³.

Народні повстанські пісні, записані від Софії Парпан, репрезентують фольклорну традицію одного з малодосліджених історико-етнографічних районів України – Опілля. У липні 2014 р. на теренах Рогатинського району Івано-Франківської області під час пошукової роботи зі збору матеріалів для проекту "Локальна історія" учасники історико-етнографічної експедиції кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка під керівництвом професора М. Глушка і доцента Г. Рачковського двічі відвідали село Долиняни. Слід зауважити, що в довколишній місцевості воно має славу дуже "співочого села". Крім того, старожили, пригадуючи бурхливі події часів Другої світової війни та післявоєнного періоду, називають його "партизанським". Це не випадково, адже воно, зрештою, як і чимало інших галицьких сіл, було місцем активної діяльності українського збройного підпілля.

¹ Літопис УПА. – Т. 25 : Пісні УПА / зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – Торонто – Львів, 1996–1997. – 556 с.

² Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940–2000-х років (історико-фольклористичне дослідження) / Григорій Дем'ян. – Львів : Галицька Видавнича Спілка; Київ : Українська Видавнича Спілка, 2003. – 581 с.

³ Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Роман Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. – С. 28.

За порадою жителів села ми відвідали Софію Петрівну Парпан (у дівочтві Гавор), 1935 р. н. За словами односельців, жінка знає найбільше “партизанських” пісень. У результаті двох сеансів, які були проведені відповідно 7 і 12 липня авторові цих рядків поталанило записати майже три десятки оригінальних зразків повстанського фольклору. Зрозуміло, що більшість із записаних від п. Софії пісень мають аналоги серед уже опублікованих творів. Зауважимо, однак, що в її репертуарі виявилось чимало унікальних варіантів, яким притаманні яскраві текстові та композиційні особливості, імпровізаційні моменти тощо. Попри те, що під час національно-визвольної боротьби українського підпілля Софія Парпан була ще дитиною, вона маючи дуже добру пам'ять, “на слух” схоплювала почуті пісні: *“Від кого я чула і де я чула, то я не пам'ятаю. Но я вчула раз і я си запам'ятала”*.

Ще одним фактором, який сприяв карбуванню у свідомості народної співачки саме повстанських пісень було те, що на садибі у родини Гаворів була криївка, де не раз переховувалися місцеві “партизани”. Два її рідних дядьки по батькові і по матері загинули в лавах УПА. Загалом більше десяти членів родини респондентки брали участь в національному Русі Опору: *“Багато пішло... З нашого села пішло сто хлопців побитих. Моїх рідні татові братті два і мамин рідний брат також – то мої вуйки і стрийко – пішли. А дворідних то є дванайцять... Тато потайком співали ті пісні... Дуже був недобрий на тих москалів. Татів брат був засуджений на двацять п'ять років. В Магадані був. А другий був, мав сімнайцять років, то його вбили там в Підгаєччині”*. Ще в зовсім юному віці жінка не раз ставала очевидцем тих подій, які є стрижневою темою виконуваних пісень. Окремо слід відзначити її особливе емоційне ставлення до повстанського фольклору: *“Такі то пісні видумували такі невчені, ховалися по криївках. Я співаю – аж мороз йде по мені...”*

Особливо цікавими видаються ті пісенні твори, в яких ідеться про конкретні історичні події, які відбувалися безпосередньо у Долинянах або в сусідніх селах. Ці пісні – своєрідні хроніки, які є відображенням одного з найважливіших періодів в історії галицького села минулого століття.

№ 1

Як ви помирали, вам дзвоне не грали,
Ніхто не заплакав за вами.
Лиш в чистому полію ревіли гармати,
А зорі вмивалися слезами.
Як вас хоронили в глибокій могилі,
Від крові земля почорніла,
Під хмарами круки стадами літали
І бурею битва гриміла.
На ваших могилах хрести почорніли,
Калина зігнулась додолу.
Спіть, орли-соколи, Стрільці Січовії,
А мате розбудять вас знову.

№ 2

І знову кров, гаряча кров
Зросила рідний край,
Ти вчора жив і говорив,
А нині умирай.
Ти вчора жив і говорив,
Мрів думки золоті,
А нині, нині мрії твої
Лежать в серій землі.
Прощай, прощай ти, друже наш,
Ти згинув, як герой,
Тебе приймила сира земля

На вічний упокой.

Прощай, прощай ти, друже наш,
Ти згинув, як герой,
За Україну, за рідний край,
Прощай, прощай, прощай.

№ 3

Вже ревуть гармате, схаменися, кате,
Віддай, віддай Україну назад.
Ти сплюндрував єс, ти зруйнував єс,
Де були школе – будував тюрми.
Ставив греблі нами, нашими кістками.
Невже, невже, невже не люди ми?!
Де ж тая слава, слава кривава,
Де наші гетьмани, Січ та й козаки?!
Всьо від нас забрале, всьо поруйнувале,
А ми, а ми – народні жebraки.

№ 4

Україно, люба ньенько, як тобі здається:
Седит ворог в твої хаті та й з тебе сміється.
Най сміється, най радіє, довго він не буде,
Колись наша Україна самостийна буде.
Колись наша Україна процвите цвітами,
Тепер наша Україна пролела слезами,
Тепер наша Україна пролела слезами.

№ 5

Люба матусе, я все до тебе
 Думками лину як ніч, так день.
 Тебе я бачу у тій уяві
 І чую голос твоїх пісень.
 Я помнятаю ті дні на воле,
 Як жовту косу чесала ти.
 Тепер цю косу щодня, щоночі
 Цю косу мичать мені кати.
 А біле тіло чорніє, пухне,
 Щодня, щоночі нагайка рве.
 Пропало, нене, не май надії,
 Бо твоя доня вже тут помре.
 І не побачиш мене в віночку,
 Дружби до шлюбу не поведуть.
 У тюрмі темній мене замучать,
 Без трун на землю мня покладуть.
 І не сплетеш ти вінка з барвінку,
 І на могилу не покладеш.
 Бо кат червоний тобі не скаже,
 А ти могиле не віднайдеш.
 Бо кат червоний тобі не скаже,
 А ти могиле не віднайдеш.

№ 6

Чи чуєш ти, друже-юначе,
 Чи чуєш той брязкіт кайдан,
 Чи чуєш, як нарід твій плаче,
 А скільки терпінь, а скільки ран?
 Чи чуєш - Дніпро висихає,
 Пороги шуміти стають.
 Зозулі по деревах сідають,
 Про долю Україні кують?
 Чи чуєш, як грають гранате,
 Як стогне ревуча земля,
 Як плачуть ранені Карпате?
 Ми йдемо до бою, пора!
 Ми йдемо до бою за волю,
 Тюрмам і тортурам вже край.
 Коли я поляжу у бою,
 Ти, друже, мене поховай.
 Скажи, як заплаче дівчина,
 Що я вже у лісі лежу,
 Що вироста на мені калина
 І вкрила головоньку мою.
 Ген там серед поля видніють
 Могили з березовим хрестом,
 А хрест на могилі похилився,
 Прибраний терневим вінком.

№ 7

Зайшов місяць із-за хмари - землю нічка
 вкрила,
 А повстанців молоденьких накрила могила.
 Ой, як клали тіло в землю, тихенько шептали,
 Щоби кляті вороженьки могили не знали.
 Як зрімнали із землею, рожу посадило,
 Щоби батьки пізнавали, де синів могили.

Прийшов батько до могиле - низько по-
 клонився
 І на рожу, мов на сина, став та й задивився.
 А старенька бідна мате земельку цілує
 І молитву шле до Бога, за сином нудьгує.
 Прийшла мила, чорнобрива - слізьми про-
 мовляє:
 - Обіцяв здобути волю, а вже тя немає.
 Спійть ви, браття молоденькі, Бог вас не за-
 буде,
 Не забуде Україна, не забудуть люде,
 Не забуде Україна, не забудуть люде.

№ 8

На купині під осокою
 Молодий стрілець вмираю,
 Він стиснув за груди рукою,
 Із рани кров він зупиняв.
 Ой текла кров, червона кров
 І стікала в купину -
 Молодий стрілець вмирає
 За ідею, за святу.
 Підніс він вгору очі
 І побачив небо звізд.
 Він стиснув від болю уста
 І подав друзям привіт.
 - Ой друзі ви, ви мої милі,
 Я вмираю за рідню,
 Я вмираю - не побачу
 Самостійну Україну.
 Я вір'ю в те, що нарід встане
 І піде завзято в бій,
 Він в тяжкій борбі великій
 Він мене там спом'яне.
 Він в тяжкій борбі великій
 Він мене там спом'яне.

№ 9

Триста літ, триста літ минає
 Як наш брат в неволі вмирає
 На українській землі.
 Уставай, уставай народе,
 Здобувай Україні свободу
 На українській землі.
 Уставай та й здобувай силе,
 Щоби ми ворогів побиле
 На українській землі.
 Уставай та й розривай кайдане,
 Най на вік Україна стане
 На українській землі.
 Господе, Господе помилуй,
 Господе, Господе помилуй
 Весь український народ.

№ 10

Сидів я раз з двома друзями,
 Котрих замучили кати,
 А мене взяли закувале

На вік до темної тюрми,
 А мене взяли закувале
 На вік до темної тюрми.
 Ой сиджу я на кам'яній лавці,
 Кайдани на руках бринять.
 Не видно світла, лиш високо
 Мале віконце ся блищить.
 Ой світе сонце, світе ясно
 Та й на ту кам'яну гору,
 Прошу тя, сонце, зійди нижче –
 Суши на пальцях кров мою.
 Ой світе місяць, світить ясно
 Та й на ту кам'яну гору.
 Прошу тя, місяць, зійди нижче –
 Розкажи нам про Україну.
 Прошу тя місяць зійди нижче –
 Розкажи нам про Україну.
 Розкажи нам про Україну,
 Чи ще панують там кати?
 Одних стріляють, других вішать,
 Третих саджають до тюрми.
 Одних стріляють, других вішать,
 Третих саджають до тюрми.
 Одних стріляють, других вішать,
 Третих саджають, четвертих б'ють,
 А поміж нашими братами
 Свіжі могили все ростуть.
 А поміж нашими братами
 Свіжі могили все ростуть.

№ 11

Ой там скраю ліса стоїть дуб зелений,
 А там лежить козак тяжко поранений.
 Ой лежить він, лежить, терпить тяжкі муки
 Без лівої ноги, без правої руки.
 Ой пришла до него дівчинонька его,
 Стала ся питати козака свого:
 – Козаче, козаче, де твоя рученька,
 Чим ти мня пригорнеш до свого серденька?
 Козаче, козаче, то-сь ся доволював –
 Правої рученьки, ноги не жаловав.
 – Дівчино, дівчино, не стій коло мене,
 Витягне хустину, побтирай круг мене.
 Витягне хустину, щось ї вишивала,
 Щоби-сь пом'ятала, що-сь милого мала.
 Щоби-сь пом'ятала, що-сь милого мала
 І на Закарпаттю его поховала.
 І на Закарпаттю его поховала,
 На його могилі слова написала.
 На його могилі слова написала:
 – Слава Україні! Всім героям слава!
 Слава Україні! Всім героям слава!
 Най живе Бандера і его держав!

№ 12

У темному лісі серед пахучих трав,
 Там тяжко поранений стрілець Микола впав.
 Червону кров гамують его вірні друзі.

І віття прикладають, а він неначе в сні.
 Від вітру почорніло юнацьке чоло,
 І згасли карі очі, личко, мов полотно.
 Все слабше і слабше юнацьке серце б'є,
 І скоро ніч минеться, і знову день буде.
 У неділю зраненька, як стало просвітять,
 Біжить якась дівчина, біжить сюди до нас.
 Біжить вона стежкаме, а кулі наче град.
 Біжить вона скоренько, не подається взад.
 Прибігла до Миколи і стиха гомонить:
 – Ох милий мій, миленький, а що ж тебе
 болить?
 – Болить мене серденько ще й ліва рука,
 Бо мене поранила куля большевика.
 У темному лісі, де ворон крякотав,
 Там плакала дівчина, як милий умирав.
 Там плакала дівчина, як милий умирав.

№ 13

Ой не плач, стара мате, твого сина нема,
 Твого сина забрала проклятая тюрма.
 Страшні поремні муки здирають кров з лиця,
 І там же день за днями пливе наше життя.
 Тоді мені найтяжче за ґратами сидіть,
 Як моя стара мати під тюрмою стоїть.
 Принесла передачу синові своєму,
 Підписаний листочок дає дежурному.
 Всі пташки позлітались, принесли новину:
 Збирайтеся всі хлопці, поїдете в Росію.
 – Ой не плач, стара мате, ой не плач, не тужи,
 Як Бог нам допоможе, то вернемся з тюрми.
 Ой не плач, стара мате, ой не плач, не журись,
 Як Бог нам допоможе, то вернемся колись.

№ 14

Ой червоно сонце сходе – ясно засіяло,
 Сім героїв з облавою до бою вступало.
 Розпочався бій великий, почале стріляти
 Розривали біле тіло власні гангранати.
 Мала мати одного сина – до козаків дався,
 Через тих катів червоних дома не тримався.
 Розпочався бій великий, стала стрілянина,
 Розкрилася тим героям темная могила.
 А ще хто живий остався, почали питате:
 – Розкажи нам вьсо, шо знаеш, будем ратувати.
 Не будемо говорити, ані ніц казати.
 Незадовго ви, катюги, будете конати,
 Незадовго ви, катюги, будете конати.

№ 15

Йшли ми до бою темної ночі,
 Зорі на нас виглядали.
 Гармати били, а ми наступали,
 Один по другому падали.
 Бачив я, бачив раненого друга,
 Він впав на землю ще живий.
 З грудей червона кров текла рікою,
 Останні слова говорив:

- Напиши до батька, напиши до неньки,
 Напиши до любої дівчини,
 Що остра куля грудь мою пробила
 В бою за волю України.
 - Напиши до батька, напиши до неньки,
 Напиши до любої дівчини,
 Що мене ховають у неділю рано,
 О пів до восьмої години.
 Не було там батька, не було там неньки,
 Не було там любої дівчини.
 Лиш товариші за мнов заплакали
 Біля моєї могили.

№ 16

Нічка була темна, всюди було тихо,
 Лиш стихенька до села підсувалось лихо.
 Підсувались кате погід самі хате,
 Забирале друзів за підпільні платє.
 Забрали тих друзів всіх до Рогатина,
 Тоді заридала уся Україна.
 Превели тих друзів під церкву широку,
 Там їм приказале слухате вироку.
 Вирок вичитале, на смерть засудилє,
 Скоростріли грали, друзів повалилє.
 Як ішли ті друзі, їм ноги дрожале,
 А клятї ляхи збоку ся смялє.
 Не смійтися, ляхе, що йдемо до ями,
 На одного місце тисяча повстане!
 Не сумуйте, друзі, що йдете до ями,
 Ми вас не забудем у великій славі,
 Ми вас не забудем у великій славі!

№ 17

Там у лісі поміж сосни
 Незамітно нікому
 Лиш стихенька підсувався
 Партизанський відділ наш.
 По дорозі йшла підвода
 А на ній червоний хрест.
 А з підводи чує голос:
 - Скоро буде мій кінець.
 Санітарка там сєділа,
 Її на серці тяжело -
 Єї мужа розстріляли,
 Серце кров'ю залягло.
 Оден просє: - Напишіте
 До моєї родинє.
 А тут знову другий просє:
 - До дівчине напиши.
 Санітарка листа взяла
 Починає вже писать.
 Вона пише, а він диктує:
 - Як ся маєш дорога?
 Я на фронті легко ранений,
 Скоро вдома буду я.
 Одна рана невелика
 По коліна без ноги,
 А другая та замітна -

По плече нема руки.
 І сказавши стиха слово
 Обернувся направо.
 І відкинув праву рученьку
 І душа вийшла з него.
 І відкинув праву рученьку
 І душа вийшла з него.

№ 18

Йшли ми до бою опівночі,
 А місяць нам ясно світив.
 Як надійшов лютий той ворог,
 Він нас тут усіх побідив.
 Нас було там підєсят чотирє,
 Ніхто не остався, тільки я.
 Двацять п'ять тяженько ранили,
 А рєшту побили на смерть.
 Підніс же він очі угору
 І крикнув: - Добийте мене!
 Нема моїх друзів на світі,
 Не треба вже тут і мене.
 А ж тут старшина відизвався:
 - На тебе тут смерти нема.
 Як хочеш щоби тя добите,
 То ляжемо тут обидва.
 Наладував острого кріса
 І вистрілив в грудь у мою.
 Співайте, дівчата, сумної
 За нами до могили до темної.
 На моїм хресті напишіте:
 "Герої за славу полягли".
 На другім хресті напишіте,
 Що слава і воля не вмрє!
 На другім хресті напишіте,
 Що слава і воля не вмрє!

№ 19

Як в суботу ввечір скоростріли грали,
 Червоні сатрапє повстанців шукали.
 А як знайшли бункер, почали стріляти
 І мертвих повстанців з бункру витягати.
 Витягли з будинку, на сани зложилє,
 Перед гарнізоном сани становили.
 Сани становили і людий ловили,
 Щоби пізнавалє, кого вони вбили.
 Скинулє повстанців плечами до коси
 Вітер повіває, підносе волосся.
 Вітер повіває, волосся жовтіє,
 А на мазєпинці тризуб золотіє.
 Він лишив дівчину, милую родину.
 Сам славно загинув за нєньку Україну.

№ 20

В горах грім гудє, хоч і сніг паде
 Землю споролє гранати.
 Іде луна, дрожить земля
 Дрожать ранєнії Карпати.
 Юнаков прийшов проливати кров,

Вести народ в домовину.
 І море сліз у край приніс,
 Щоб затопити Україну.
 Уступився кат із верхів Карпат,
 Втік, як той вовк манівцями,
 І там десь пропав, як у бій попов,
 Межи курячими яйцями.
 І там десь пропав, як у бій попов
 Межи Січовими Стрільцями,
 Хто ж то там іде і вперед веде?
 Диво – це наші дівчата.
 Личко як мак, кругом козак,
 А душа стрілецька завзята.
 Не цілуйте їх, на війні це гріх,
 Лиш обдаруйте вінками.
 Слава тим дочкам, славним козачкам,
 Межи Січовими Стрільцями.

№ 21

Над Львовом чорна хмара широко розляглась,
 Там два брати українці, де їх страшна судьба.
 Вже звони задзвонили у ту старшну годину,
 Як Білас і Данилишин прощали Україну.
 Над ними стара мати гіренько плакала,
 Що разом поховала свого сина, брата.
 Ой вийду на ту гору, де два брати лежить.
 Над ними хрест березовий здалека мерех-
 тить.
 Ой вийду на ту гору, де два брати лежать.
 Над ними пташки щебечуть, вони так
 твердо сплять.
 – Устань-устань, герою, поговори зі мною,
 Бо ненька Україна сумує за тобою.

№ 22

За горами, за крутими став страшний бій з москалями,
 За горами, за крутими став страшний бій з москалями,
 Став страшний бій з москалями.
 Триста катів на одного, на студента молодого,
 Триста катів на одного, на студента молодого,
 На студента молодого.
 Триста катів зібралось, під крутами не здалось,
 Триста катів зібралось, під крутами не здалось,
 Під крутами не здалось.
 Там далеко за селом триста тисяч полягло,
 Кров ся лее ріками.
 Там далеко за селом триста тисяч полягло,
 Кров ся лее ріками.
 З тої крові виросте покоління молоде,
 Загартоване до бою.
 З тої крові виросте покоління молоде,
 Загартоване до бою.

№ 23

Чи пам'ятаєш, дівчино, коли село горіло?
 Там було чути плач дітей, матерів серце мліло.
 Ох тямлю, тямлю я той час, ти плакала за мною
 І на прощання раз у раз махала хустиною.
 Привезли нас до тих тюрем, тут будут катувате.
 Чужий той край – скрізь вороги, а вітер свище в ґрати.
 Ох тямлю, тямлю я той час, ти плакала за мною
 І на прощання раз у раз махала хустиною.
 Ой не тіштеся вороги, то довго так не буде,
 Ми не погинем по тюрмах, Вкраїна не забуде.
 Ох тямлю, тямлю я той час, ти плакала за мною
 І на прощання раз у раз махала хустиною.
 Ми України не дамо, ні Києва-столиці,
 Ми фашистів переб'єм, станемо на границі.
 Ох тямлю, тямлю я той час, ти плакала за мною
 І на прощання раз у раз махала хустиною.

№ 24

Яка нині гарна днина, який нині гарний день,
 Пробудилась Україна, кайданами дзень та й дзень

Пребудилась Україна, кайданами дзень та й дзень.
 – Україно, Україно, кайданами не дзвони,
 Ми тя нігде не забудем, твої рідні сини,
 Ми тя нігде не забудем, твої рідні сини.
 Ти, молода дівчинонько, ти про мене забувай,
 Я страждаю у кайданах за Вкраїну, рідний край,
 Я страждаю у кайданах за Вкраїну, рідний край.
 Ой, сиджу я один рочок, наступає другий рік,
 Прейшли браття-українці везволяти мня на світ,
 Прейшли браття-українці везволяти мня на світ.
 Одну браму розвалили, другу браму розтягли,
 Взяли мене за рученьки та й на волю вивели,
 Взяли мене за рученьки та й на волю вивели.
 Ой, ви кляті вороженьки, буду я вас памянтять,
 Що найкращі свої літа я в темниці змарнував,
 Що найкращі свої літа я в темниці змарнував.
 – Україно, Україно, Україно, краю мій!
 Я за тебе, Україно, муки тяжкої терпів
 Я за тебе, Україно, муки тяжкої терпів.

№ 25

На Хрестове Воскресення ще люде всі спали,
 Вже голота через вікна в хату заглядала.
 Заспівали люде в церкві воскресенні пісні,
 Хлопці в схрони залазили, були місця чисті.
 Хлопці в схрони залазили, босяки слідили
 І кричали п'яні, босі, щоби вилазили.
 А як витягли із бункру, стали катувати,
 – Прознавайся всьо, що знаєш – будем ратувати.
 Вели друга із-зі слідства – він Михайло звався.
 Били его за бандери, він не признавався.
 Поводив все селом голоту, став собі думати:
 – Краще згинуте від кулі, буду утікати.
 Острі кулі здогоняли, став життя кінчати.
 Більш такого, як той зрадник, не будете мати.
 Привів зрадник їх до Шнири і став їм казати:
 – Тут є схрона бандеровців, треба їх шукати.
 І шукали, і копале, ніц їм не зробиле.
 Став ся алярм до від'їзду, і їх залишили.

№ 26

Христос воскрес, воскресла Україна
 З кайданів рабства й темноти.
 До матері всміхається дитина,
 Любовно обнімаються брати.
 І українська вся родина
 З хреста розп'ятого встає.
 І весь народ сім'я єдина
 Світити паску вільно йде.
 Христос воскрес – співають люде,
 І дзвоне дзвонять по церквах,
 Що страх кривавої облуде
 Зникає в скривджених очах.
 Ім'я Христа, мов сонце, сяє
 Любов'ю шле тепло з небес,
 І Україна вся співає:
 Хрестос воскрес, Хрестос воскрес!
 І Україна вся співає:
 Хрестос воскрес, Хрестос воскрес!